
UDK: 502/504
37.033:504
Stručni članak
Primljen 15. v. 2019.

ANTE BEKAVAC – SERĐO ČAVAR
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagreb
antebekavac@gmail.com – serdjo_cavar@yahoo.com

EKOLOŠKA KRIZA KAO ANTROPOLOŠKI, KRŠĆANSKI I ODGOJNI IZAZOV

Sažetak

Čovjek je neodvojiv od ostaloga stvorenja bez kojega se ne može misliti. Na ovu goruću problematiku upućuju brojni pokreti, građanske inicijative kao i političke stranke koje u svoje statute ugrađuju brigu za okoliš i odgovorno ponašanje. Rad polazi od suvremene antropologije koja predstavlja temelj krivoga razumijevanja stvorenoga svijeta, odnosno opasnost od izrabljivanja njegovih potencijala. Naime, sve je pogubnija novovjekovna koncepcija koja je izrodila dogmatičnu ideju antropocentrizma. Ugrozu predstavlja i ideja biocentrizma koja krči put do praktična ostvarenja ravnopravnosti svih oblika života. Toliko potrebno ekološko obraćenje treba uključiti opću solidarnost kao i integralnu ekologiju u kojoj Franjo Asiški može poslužiti kao zaštitnik i svjedok. Obnovljeni bioetički edukacijski sustav pak ne smije isključiti duhovno umijeće vladanja. Valja graditi globalnu ekološku pismenost koja će osobito naglasiti djelovanje čovjeka na životnu sredinu u različitim fazama i dimenzijama.

Ključne riječi: ekologija; nova antropologija; biocentrizam; odgoj; papa Franjo

Uvod

Svijet i vrijeme u kojem živimo pozivaju na vrlo ozbiljno propitivanje našega odnosa prema stvorenomu svijetu. Dugo su se vremena ekološka pitanja tretirala jednostavno kao znanstveni, politički ili tehnološki problemi, no danas postajemo sve više svjesni kako ekologija bitno govori i upućuje na čovjeka, njegov identitet, navike i način življenja. Ekološka problematika, međutim, počinje zauzimati i sve važnije mjesto u teološkome diskursu. Već teologija stvaranja upućuje na brigu za okoliš i vrijednosti kao što su poštivanje stvorenja, čuvanje zemaljskih zaliha i praktična briga za zemlju na kojoj i od koje ljudi žive, što je povezano i sa solidarnošću prema generacijama koje dolaze. Stoga se sve češće govori o ekološkome obraćenju koje u sebi uključuje novi pogled prema stvorenomu svijetu, shvaćajući njegovu dragocjenost, vrijednost i pozivajući na zahvalnost za bogatstvo i ljepote koje nas okružuju.

Rad polazi od suvremene antropologije koja predstavlja temelj krivoga razumijevanja stvorenoga svijeta, odnosno izrabljivanja njegovih potencijala. Takva perspektiva svoj začetak ima u misaonim i filozofskim strujanjima koja su se ujedinila s brzim tehničkim razvojem i industrijskim napretkom pa je tako stvorena jedna nova paradigma o čovjeku. Rad zatim pokušava analizirati razne pristupe ekološkoj problematici koji su htjeli posredovati jedan novi vrijednosni temelj za budućnost zemlje i čovječanstva. I biblijska je teologija u tome smislu bila izložena obilnoj kritici i preispitivanju njezinih temeljnih postavki. Na koncu sve je glasniji postao iskrivljeni biocentrizam koji prijeti ugušiti čovjekovu jedinstvenost pripisujući stvorenju lažnu i iskrivljenu vrijednost. Suvremeno crkveno učiteljstvo odgovara na vapaj prirode i poziva na jedan pročišćeni antropocentrizam. Takav pristup potvrđuje posebnost čovjeka kao razumna Božjeg stvora, stvorena na sliku Božju, ali istodobno, s druge strane, to ne čini na način koji će dovesti u pitanje opstanak ostalih stvorenja, a u konačnici i svoj vlastiti. Sv. Franjo Asiški i cjelokupna franjevačka tradicija, vodič su i nadahnuće takva pogleda i promišljanja koje pokazuje primjer brige za ranjivo stvorenje, nerastavljivu povezanost između brige za prirodu, pravdu i siromašne. Takav pristup dariva

nove impulse odgoju koji treba težiti interiorizaciji zadanih vrijednosti u svjetlu čovjekova dostojanstva i jedinstvenosti. Zato moderni edukacijski sustav ne smije posvećivati isključivu pažnju tehničkomu stjecanju znanstvenih znanja, nego treba društvu i pojedincu dati vrijednosnu orijentaciju o smislu njihove proizvodnje i primjene.

1. Neuravnotežen napredak i nova paradigma o čovjeku

Suvremeni svijet u kojem čovjek živi očituje se kao svijet neprestana napretka i mijene. Zapaža se kako promjene postaju izvjesna norma današnjega načina življenja i ponašanja. U tome kontekstu pojedincu se nameće nepresušna i neprestana potreba za potrošnjom u kojoj se čovjek mjeri prema onomu koliko posjeduje i troši. U životnoj strategiji postmodernih potrošača pravila igre stalno se mijenjaju. Slično se preslikava i na čovjekov identitet gdje karakteristika postmoderne životne strategije nije izgradnja identiteta, već izbjegavanje određenosti,¹ pa tako živimo u horizontu upotrebne vrijednosti, a odnos podređenosti i nadređenosti osnovni je princip međuljudskih odnosa.² Stoga se često stvara umjetna potreba posjedovanja u glavama pojedinaca, ali i čitavih naroda pa i naše civilizacije. „Da bi se više trošilo, potrebno je više proizvoditi, a da bi se više proizvodilo, potrebno je uvesti bezdušnije oblike natjecanja na tržištu.“³

Guardini tako zapaža kako se bitna promjena u tome smislu započinje događati već od renesanse u kojoj se budi novi doživljaj jastva.⁴ Čovjek sam sebi postaje važan i „ja“ postaje mjerilom životnih vrijednosti. Smisao koji je prije pripadao djelu Božjemu sada prisvajaju djelo i djelatnik. U tome smislu i svijet, odnosno priroda kao čovjekovo okruženje, dobiva novu ulogu. Ne promatra se kao stvorenje, nego kao

¹ Usp. KRUNOSLAV NIKODEM, „Religijski identitet u Hrvatskoj. Dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XIII. (2004.) br. 2. – 4., str. 260.

² Usp. RENATA JUKIĆ, „Ekološko pitanje kao odgojno-obrazovna potreba“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XX. (2011.) br. 3., str.267.

³ ŽELJKO MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., str. 85.

⁴ Usp. ROMANO GUARDINI, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split, 2002., str. 43.

ljudsko djelo, to jest prostor koji pojedinac može oblikovati slobodno po svojoj potrebi.

Ta promjena dodatno je produbljena u filozofiji Francisa Bacona koji se smatra jednim od utemeljitelja novovjekovne znanosti i filozofije.⁵ Ciljevi su znanosti i filozofije opskrbiti ljudski život novim pronalascima i dobrima, ovladati prirodom, povećati čovjekovu moć nad prirodom, jer „znanje je moć“. Tu možemo zapaziti početke ignoriranja ekološke dimenzije. Kartezijanska je paradigma, zajedno s ovom Baconovom koncepcijom novovjekovne znanosti⁶, prirodu degradirala na puki bezvrijedni manipulativni objekt (*resextensa*) koji treba podvrgnuti čovjeku ili, preciznije, staviti ga u službu čovjekove moći. Ovdje se zaboravlja na stvorenost, darovanost i svetost prirode, čovjeka i života.

U tome kontekstu i vjera počinje gubiti na svojoj važnosti. Znanost i politika ustvari se oslobađaju njezinih spona, ali i jedne obvezujuće etike, te se razvijaju autonomno polazeći od vlastite naravi i slobodne od religije. Novi vijek tako se trudi čovjeka i duhovno maknuti iz središta bitka pa pojedinac više nije odasvud izložen oku Boga koji obujmljuje svijet, nego je autonoman, odriješenih ruku i vlastita koraka – on više nije središte stvaranja, već postaje bilo koji dio svijeta, gotovo jednak ostatku stvorenja. Znanstvena slika svijeta postaje sve točnija, no pitanje je koliko se pojedinac u njoj pronalazi i snalazi. Očito u takvu svijetu i Bog sve više gubi svoje mjesto. Tehničke mjere novi je vijek volio obrazlagati njihovom korisnošću za boljitak čovjeka.⁷ Time se ustvari prikrivalo opustošenje prouzrokovano njihovom beskrupuloznošću.

Stari čovjek ovladao je prirodom tako da se u nju uklapao. Čovjek sada intelektualno-znanstveno jednostavno zna više nego što osjetilno može vidjeti ili sebi predočiti.⁸ Priroda više ne omogućuje neposredan

⁵ Usp. TONČI MATULIĆ, „Ideja antropocentrizma u ozračju biocentričke paradigme“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XV. (2006.) br. 1. – 2., str. 30. Ovaj *baconovski* instrumentalizam poduprt je dekartovskim dualizmom što dovodi do toga da se prirodu promatra prostorom ispražnjim od svrhâ. Materijalni svijet postaje svijet profanoga, svijet bez dubljega smisla, odnosno svijet koji treba upotrijebiti i iskoristiti za čovjekovo dobro.

⁶ Usp. FRANCIS BACON, *Instauratio Magna: Pars secunda: Novum Organon Scientiarum*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 3.

⁷ Usp. R. GUARDINI, *n. dj.*, str. 46. – 58.

⁸ Usp. *isto*, str. 69.

odnos i samim time postaje naprosto daleka. Ona se više ne može misliti zorno, već samo apstraktno. Razbijanjem „stare“ srednjovjekovne sinteze uništena je ujedno i skladna vizija, koja je povezivala čovjeka, svemir i Boga u jedno te je pojedinac u konačnici ostavljen u prirodi kao u nekoj tuđini. Izvanjski svijet mora isključivo poslužiti čovjekovoj svrsi i potrebi, inače je beskoristan i suvišan. U ovome kontekstu nužno se postavlja pitanje čovjekove moći, odnosno njezine uporabe; svojevrsna odgoja za moć. Novovjekovni čovjek ustvari nije pripravljen za nevjerovatan uspon vlastite moći.⁹ Od sada pa zauvijek živjet će na rubu jedne iz dana u dan sve veće opasnosti koja se odnosi na čitavo njegovo postojanje.

U tome kontekstu javlja se i vapaj crkvenoga učiteljstva u liku pape Franje i njegova spisa, enciklike *Laudato si'*, gdje se podsjeća da je Zemlja naš zajednički dom, poput sestre s kojom dijelimo postojanje i poput majke koja nas prima u svoje naručje.¹⁰ Sada se zemlja koja je zlostavljana i opljačkana žali, a jauci joj se pridružuju jaucima svih napuštenih u svijetu. Papa poziva svakoga pojedinačno i sve zajedno – pojedince, obitelji, lokalne zajednice, narode kao i međunarodnu zajednicu – na ekološko obraćenje. Rimski prvosvećenik vidi uzrok poteškoća ponajprije na moralnome području. Stoga i tvrdi: „Propadanje i srozavanje čovjeka i etike tijesno su međusobno povezani.“¹¹ Papa tvrdi kako golem tehnološki rast nije praćen ljudskim razvojem u odgovornosti, vrjednotama i svijesti, jer je svako vrijeme sklono tomu da ima slabu samosvijest o vlastitim ograničenjima, a tehnika koja je odvojena od etike teško će moći postaviti granice vlastitoj moći.¹² Ritam potrošnje, rasipanja i promjene okoliša nadmašio je mogućnosti planeta pa smo stoga u stalnoj opasnosti da postanemo žrtve neobuzdana individualizma.

Na ovo se nadovezuje i svojevrsni relativizam koji drži nevažnim sve drugo osim onoga što služi vlastitim neposrednim interesima, a odricanjem važnosti prošlosti (tradicije, kulture, identiteta itd.) takav relativizam odriče se jedne uporišne točke za moralnu prosudbu postupaka

⁹ Usp. *isto*, str. 88. – 89.

¹⁰ Usp. PAPA FRANJO, *Laudato si': Enciklika o brizi za zajednički dom* (18.VI.2015), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 1. (dalje LS).

¹¹ *Isto*, br. 56.

¹² Usp. *isto*, br. 136.

prema prirodi. Povijest modernoga društva povijest je konflikata oko života, povijest koja s napretkom u mogućnostima života bilježi i napredak u mogućnosti njegova uništavanja. Što je čovjek više posezao u prirodu i mijenjao je, to je više obraćao pozornost na veličinu i smisao svojih učinaka u kulturi što ju je u tome procesu antropizacije prirode stvarao, a manje na posljedice za prirodu, kako zapaža Cifrić.¹³ U čovjekovu djelovanju primjetno je kako se želio osloboditi spona kozmosa, postati samostalan i samostojan, neovisan od svoga okruženja, stvarajući svijet po svojoj mjeri. Cijena koja je plaćena za potragu za tim snom veoma je visoka, posljedice su dalekosežne, a tek ćemo postati svjesni brojnih pogubnosti i opasnosti. Ekološka kriza stoga je za čovječanstvo novo iskustvo smrtnosti i dijeljenja sudbine sa zemljom i pokazatelj krize zapadne civilizacije i skučenosti modernizma.¹⁴

Čovjek je sve više u procjepu između osobnoga i komfornog života na račun prirode, koji nameće individualizam i odgovornosti za sav živi svijet, siromašne, potrebne i u konačnici vlastitu perspektivu i budućnost na zemlji. Individualizam i hedonizam, koje podupire nova ideologija tehnicizma, nisu u stanju na duže staze obećati ništa drugo doli gomilanje društvenih strahova, strepnji i prijetnji od samouništenja te daljnje zaoštavanje ekološke krize.¹⁵ Stoga su potrebni ozbiljni zaokreti koji će poći od obnovljena shvaćanja čovjeka i njegove uloge u svijetu.

2. Biblijska antropologija i njezina kriva tumačenja

Suvremeni čovjek duboko je svjestan kako zemlja na kojoj stanuje i koja mu je povjerena ne odražava prvobitni skladni Božji naum. Pojedinaac je u svojoj potrazi za moći, znanošću i tehnikom često zlorabio stvaranja i prirodu, a time je naudio i vlastitoj egzistenciji, što danas postaje sve očitije. Možemo čak reći kako postoji izvjesni sukob između čovjeka i prirode. Primjećuje to i papa Franjo kada kaže: „Ljudski život temelji

¹³ Usp. IVAN CIFRIĆ, *Bioetička ekumena: Odgovornost za život susvijeta*, Pergamena, Zagreb, 2007., str. 9. – 11.

¹⁴ Usp. SIMEONE MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 88.

¹⁵ Usp. T. MATULIĆ, *n. dj.*, str. 29. – 31.

se na tri tijesno povezana i isprepletana odnosa: s Bogom, s bližnjim i sa zemljom. Ta tri bitna odnosa su raskinuta, ne samo izvana nego i u nama.¹⁶ Taj raskid moralno-teološki nazivamo grijeh. Grijeh je kršenje Božjih zapovijedi i uvreda Boga te zlo učinjeno drugima, ali i sebi.

Cjelovit uvid u stanje prvotne Božje milosti u kojoj je čovjek živio te pitanje grijeha i otpadništva koji su potom uslijedili daje nam početak *Knjige Postanka*. Promotrimo ukratko koja je istinska poruka *Svetoga pisma* i koja biblijska mjesta izazivaju prijepore, kriva tumačenja, a time i optužbu kako je biblijska vjera povod za jednu iskrivljenu antropologiju.

U prvome poglavlju *Knjige Postanka* čovjek se javlja na kraju, kao „slika Božja“ (*Post* 1, 27). On je, moglo bi se reći, Božji namjesnik na zemlji, ali prije svega onaj koji je kadar ući u odnos s Njim. Ovime je mudri biblijski pisac postavio i ustuk protiv poklonstva likovima, koji su se smatrali božanstvima u poganskome okruženju. Biblija time potvrđuje da je čovjek slika Božja. Ne misli se na nekoga izdvojenog ili uzvišenog čovjeka jer to bi opet dovelo do poklonstva stvorenju, već je svaki čovjek naprosto čovjek. Stvoren je da u njemu prebiva Bog, a time je pisac u korijenu posjekao idolopoklonstvo i pokazao iskonsko čovjekovo dostojanstvo.¹⁷ Čovjek se ne mjeri u usporedbi sa životinjom, koju nadilazi, nego s Bogom čija je slika pa je ljudski rod stoga partner pozvan *odgovoriti* na Božji blagoslov nad zemljom. Bog, naime, blagoslivlja ono što stvara (usp. 1, 22), a čovjek je kao slika Božja pozvan blagoslivljati Boga koji je izvor svakoga blagoslova i odgovoriti mu poslušnošću, koja taj blagoslov prihvaća i širi stvorenim svijetom.

Česta je, međutim, optužba da je judeokršćanska misao, na temelju izvještaja iz *Knjige Postanka* u kojem se čovjeka poziva da sebi podloži zemlju (usp. *Post* 1, 28), potaknula neobuzdano iskorištavanje i zloupotrebljavanje prirode, gdje je pojedinac u ulozi beskrupulozna vladara i razarača svega stvorenog. Ovdje osobito prednjači kritika Lynna Whitea¹⁸ koji optužuje kršćanstvo za pretjerani antropocentrizam i

¹⁶ *LS*, br. 66.

¹⁷ Usp. IVAN GOLUB, *Dar dana šestoga*, Teovizija, Zagreb, 1999., str. 28.

¹⁸ Usp. LYNN WHITE, „Le radici storiche nella nostra crisi ecologica“, *Il Mulino*, god. XXII. (1973.), str. 251. – 263.

iskorištavanje zemljinih resursa isključivo u čovjekovu korist. Biblijska vjera tako bi desakralizirala prirodu. Takve optužbe, koje su bile osobito jake polovicom 20. stoljeća,¹⁹ iznijele su na vidjelo stanovito nesnalažene kršćanske teologije i prakse njegova doba jer se pitanjima okoliša i stvaranja pridavala slaba pozornost, a „antropološki zaokret“ pokonciliske teologije pokazivao je malo zanimanja za prirodu, tako da se može govoriti o pravome zaboravu stvorenja i stvaranja. Među istaknute kritičare kršćanskoga koncepta i shvaćanja svijeta valja svakako još spomenuti i Garetta Hardina.²⁰

Iz zadaće da sebi podložimo zemlju može se izvući zaključak o čovjekovoj apsolutnoj vladavini nad ostalim stvorenjima. Važno je, međutim, čitati biblijske tekstove u njihovu kontekstu, s ispravnom hermeneutikom, na što upozorava i papa Franjo.²¹ *Sveto pismo*, naime, treba čitati u svoj njegovoj složenosti. Ne smije se na njega jednostavno i paušalno projicirati probleme, pitanja i očekivanja koja pripadaju našem vremenu i društvu. Kod *Post* 1, 28 nije riječ o zapovijedi da se zemlja *civilizira* u smislu da je se preda čovjeku koji s njom nerazborito postupa. *Kabaš – podložiti*²², koji se odnosi na zemlju – znači prije svega zaposjedanje nekoga područja. Čovječanstvu je zemlja dana kao prostor pogodan za nastanjivanje i kao dar koji različiti narodi moraju međusobno razdijeliti. Sljedeći glagol *radah – gospodariti* upućuje na drevno shvaćanje vladavine koja sa sobom nosi veliku odgovornost. Onaj kojemu je taj blagoslov dan posreduje ga onima koji su mu povjereni.²³ Tu se podrazumijeva odnos odgovorne uzajamnosti između čovjeka i prirode.

Biblija definitivno ne daje povoda za despotski antropocentrizam koji se ne zanima za druga stvorenja. Bila bi to izvanjska analiza kršćanstva bez uvažavanja izvornih teoloških argumenata. Ovdje je važno upozoriti i na nakanu biblijskoga pisca koji se izrazom *slika Božja* na neki način

¹⁹ Usp. S. MORANDINI, *n. dj.*, str. 12.

²⁰ Usp. TOMISLAV MARKUS, „Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XIII. (2004.) br. 1., str. 12.

²¹ Usp. *LS*, br. 67.

²² XAVIER LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnost, Zagreb, 1969., str. 1510.

²³ Usp. S. MORANDINI, *n. dj.*, str. 122. – 123.

želi protiviti kanaanskomu kultu sakralne prostitucije, u kojem se slavilo otajstvo rađanja (spolno spajanje čovjeka s bogovima pomoću drvenih i drugih kipova) u nadi da će time postići blagoslov, plodnost i sličnost s božanstvom.²⁴ Čovjeku nije potrebno takvo razvratno postupanje da bi zadobio blagoslov i bio slika i prilika Boga u svijetu. To je smisao što ga pisac *Knjige Postanka* želi prenijeti. Dakle, u *Post* 1 ništa ne upućuje na to da je čovjek primio vlast svojevoljno iskorištavati stvoreni svijet.

Možemo ovo povezati i s drugim izvještajem o stvaranju u *Post* 2. Tamo je Adam stavljen u vrt da ga obrađuje i čuva (*Post* 2, 17): prvi je glagol po svome značenju vezan uz služenje i kult, dok se drugi odnosi na stražara koji pazi na neki zaštićeni prostor, ali i na vjerno obdržavanje zapovijedi.²⁵ Sliku upravitelja ne smijemo promatrati u kontekstu njegova suvremenog značenja, u kojem se onomu koji upravlja daje gotovo neograničena moć nad dobrima, za koja će morati položiti račun tek na kraju utvrđenoga razdoblja. Ovdje upravitelj izvorno označava glavnoga slugu. Moglo bi se kazati kako je čovjek, u ispravnoj logici biblijske antropologije, prvi među jednakima. To onda svakako upućuje i na činjenicu kako svako Božje stvorenje ima svoju važnost i nepovredivost, a čovjek mu je dužan iskazati poštovanje.

Ovdje se nastavlja česta optužba na račun kršćanstva, tj. na njegovu antropocentričku koncepciju čovjeka, posljedično prirode i života, koja je skrivila suvremene prijetnje samouništenja i globalnu ekološku krizu tako da je čovjeka uzdignula na rang vrhovnoga gospodara i eksploatatora prirode i zatirača života. No, to je besmislica. Izvorno kršćanstvo polazi od teocentričke i kristocentričke koncepcije svijeta, čovjeka, prirode i života, a zatim na osnovama te koncepcije izgrađuje ontološku, logičku i etičku hijerarhiju stvorenih bića sukladnu Apsolutnomu Bitku koji se pojavio u povijesti.²⁶ I ovdje možemo ponoviti kako ispravno biblijsko čitanje nije će svako nasilje nad stvorenim svijetom i njegovu zlouporabu.

²⁴ Usp. ADALBERT REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka. Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjižje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 65.

²⁵ Usp. S. MORANDINI, *n. dj.*, str. 124-125.

²⁶ Usp. TONČI MATULIĆ, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 597.

Treće mjesto koje se počesto nalazi na meti kritika kršćanstva jest ono u kojem je opisan izgon Adama i Eve iz Edenskoga vrta nakon prvoga grijeha (*Post* 3,22-24). Prema toj kritici biblijska bi vjera bila glavni krivac za prijetnje samouništenja i sveopću ekološku krizu. Čovjekova želja za povratkom u zemaljski raj tjerala ga je na razvoj tehnike i znanosti, koje su dovele do krize, jer se zapadnjački čovjek nadahnjivao isključivo vjerom u napredak. Posljedica takve vjere jest ideja napretka bez granica i bez obzira na stvorenje. No, ako pogledamo dublje, izgon prvih ljudi iz raja krije jedan duboko moralan kontekst. Naime, Bog koji je prisutan u čovjekovoj sudbini čuva ga od moralno-vjerskoga pada zabranjujući mu izvjesne čine koji se protive osnovnomu čudoredno-vjerskom poretku.²⁷ U ovome kontekstu Jahve nazrijeva i mogućnost kako bi ljudi mogli posegnuti još i za drvetom života (*Post* 3,22) i tako svoju sudbinu učiniti još težom. Adam i Eva potjerani su da bi se istinskim naporom i brigom oko stvorenja te moralnim življenjem mogli svidjeti Bogu i tako umanjiti grijeh koji su počinili.

Ukratko, bit problema ne leži u čovjekovu odnosu prema prirodi, nego prema samomu sebi i Bogu. Čovjekovo iskonsko otpadništvo od Boga, odnosno biblijska nevjera, kasnije je tijekom povijesti kroz grijeh, koji je posljedica toga otpadništva, bilo i ostalo glavni izvor koji je pothranjivao u čovjeku lažne nade i težnje, dovodeći ga u situaciju da izvorne ideje kršćanske soteriologije i eshatologije nadomjesti njemu prihvatljivim sekularnim idejama.²⁸ Stoga nas ispravno čitanje biblijskih tekstova nikako ne vodi na pomisao zlouporabe prirode, već poziva na obnovljen odnos prema Stvoritelju, a onda i prema svim stvorenjima.

3. Opasnosti biocentrizma

Važno je upozoriti i na sve češća misaona strujanja suvremenoga doba koja potiču i razvijaju biocentrizam kao mogući put izlaska iz krize u koju je zapalo stvorenje. Biocentrizam, kao etički model, ističe kako sva bića imaju vlastitu etičku vrijednost. Ako je ta vrijednost svima

²⁷ Usp. A. REBIĆ, *n. dj.*, str. 154.

²⁸ Usp. T. MATULIĆ, „Ideja antropocentrizma...“, str. 33.

jednaka, govorimo o radikalnome biocentrizmu. Kod takva pristupa čovjek se promatra kao i sva druga bića, bez svoje vlastitosti i posebnosti. Takvo shvaćanje, dakle, isključuje ontološku i aksiološku razliku između ljudske osobe i ostalih živih bića. Na taj se način zapravo uklanja identitet i superiorna uloga čovjeka, favorizirajući egalitarističko viđenje „dostojanstva“ svih živih bića. Crkveno učiteljstvo upozorava kako se tako daje poticaj novomu panteizmu s novopoganskim naglascima koji smatraju da spasenje čovjeka dolazi samo od prirode, shvaćene u čisto naturalističkome smislu.²⁹ Stoga je protivno istinskomu razvoju prirodu smatrati bitnijom od ljudske osobe jer takvo mišljenje dovodi do novoga poganstva.

I ovdje valja naglasiti kako glavna poteškoća ne leži u čovjekovu odnosu prema životinjama i biljkama, nego u čovjekovu odnosu prema samomu sebi. Stoga je uzaludan i iluzoran trud oko uzdizanja životinja na status ravnopravnosti s čovjekom sve dok se čitava biocentrička ideja hrani onim istim pretpostavkama na kojima počiva današnja globalna ekološka kriza kao njihov povijesni epifenomen, kako zapaža Matulić.³⁰ Biocentrizam se ne nameće čovjeku sam od sebe, nego ga čovjek nameće samomu sebi i prema tomu on nema ni ontološko, ni logičko, ni etičko, ni ikakvo drugo uporište u prirodnome poretku stvari i stvorenja. Naime, biocentrizam upada u logičku pogrešku. Ako zadnji etički kriterij za moralno obuhvaćanje drugih vrsta na istu ravan s ljudskom vrstom čini određeni broj sličnih i/li istih karakteristika tih drugih vrsta s ljudskom vrstom, onda je ljudska vrsta od početka pobjednik jer posjeduje najviše takvih karakteristika i, posljedično, nužno mora posjedovati najviše prava.³¹

Iz svega navedenog primjećujemo kako sve više jača jedan potpuno ideološki obojen pristup koji ne potvrđuje ni stvorenje ni čovjeka kao njegovu krunu, nego unosi još veći misaoni, a posljedično i praktični

²⁹ Usp. BENEDIKT XVI., „Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno. Poruka pape za proslavu svjetskog dana mira“ (1. I. 2010), br. 13., *Varaždinska biskupija*, <<http://www.biskupija-varazdinska.hr/vijesti/poruka-pape-benedikta-xvi-za-proslavu-svjetskoga-dana-mira-1-sije-cnja-2010-3309/3309>>, (29. I. 2019.).

³⁰ Usp. T. MATULIĆ, „Ideja antropocentrizma...“, str. 38.

³¹ Usp. *isto*, str. 37.

nered. Valja stoga potvrditi kako je odnos s okolinom neodvojiv od našega odnosa s drugima i s Bogom. Svaki drugi pristup koji zaboravlja ovu temeljnu zbilju postaje opasan te se pretvara u jedan romantičan individualizam zaogrnut ekološkom ljepotom i zatvoren u zagušljivu imanenciju.³² Ili, kako zaključuje Guardini: „S jedne strane, novovjeko shvaćanje uzdiže čovjeka nauštrb Boga, protiv Boga; a s druge strane, on posjeduje herostratsku želju da od njega napravi dio prirode, koji se načelno ne razlikuje od biljke i životinje. Jedno i drugo spada zajedno i stoji u tijesnoj svezi s mijenom slike svijeta.“³³

4. Pročišćen franjevački antropocentrizam

Mogli smo dosada jasno primijetiti kako su neka misaona strujanja ujedinjena s brojnim postupcima čovjekove moći i napretka našu civilizaciju dovela u jedan sasvim nezavidan položaj. Pretjerani i iskrivljeni antropocentrizam nastavlja i danas biti zapreka zajedničkoj brizi očuvanja svega stvorenoga. Ibiocentrizam neće donijeti istinskoga napretka, a kamoli ispravna shvaćanja čovjeka i stvorenja. Dogmatična ideja antropocentrizma dovela je zemlju na rub s kojega pogled ne obećava bolje sutra. Obnova našega odnosa s prirodom nije moguća bez obnove samoga čovjeka i stoga ne može biti ekologije bez odgovarajuće antropologije.³⁴ Bolest okoliša ustvari je simptom bolesti čovjekove duše jer grijeh ima kozmičke razmjere, što je vidljivo u vapaju prirode i ugroženih pojedinaca i naroda. „Nasilje koje prebiva u ljudskom srcu, ranjenom grijehom, očituje se također u znakovima bolesti koje primjećujemo u tlu, vodi, zraku i živim bićima.“³⁵

Kao prorok svoga vremena, papa Franjo, koji se u svome djelovanju i riječima nadahnjuje idealom svetoga Franje Asiškoga, hrabro progovara o ekološkim problemima koji pritišću suvremeno čovječanstvo. Valja napomenuti kako je on prvi papa u povijesti koji je odabrao ime asiškoga sveca, sveca koji je kroz prošlih osam stoljeća mnoge duše privukao

³² Usp. *LS*, br. 119.

³³ R. GUARDINI, *n. dj.*, str. 50.

³⁴ Usp. *LS*, br. 118.

³⁵ *LS*, br. 2.

sebi. Njegov je lik i izvan granica Crkve vrlo omiljen i privlačan, a mnogi upravo njegovu pojavu dovode u usku vezu s prirodom i brigom za okoliš. Sâm papa je u svome prvome obraćanju novinarima pojasnio motive zbog kojih se odlučio za navedeno ime. Sjetio se sv. Franje Asiškoga, čovjeka mira, siromaštva i očuvanja svega stvorenog i priznao kako želi Crkvu koja je siromašna i za siromašne.³⁶ Papa Franjo svoje je riječi obistinio u djelo kada je polovicom 2015., treće godine njegova pontifikata, svjetlo dana ugledala njegova druga enciklika *Laudato si' – Enciklika o brizi za zajednički dom*.³⁷

Rimski prvosvećenik stavlja snažan naglasak na ekološku problematiku i čini tako zasigurno jedan novi korak u socijalnome nauku Crkve. Enciklika, kao vrsta dokumenta, u Katoličkoj Crkvi ima najveću snagu i obvezujući karakter. No, *Laudato si'* ne zaustavlja se samo na analizi stanja, nego ima i snažnu ortopraktičnu dimenziju³⁸ jer poziva na promjenu stila života, i to odmah. Asižanin je primjer *par excellence* brige za ono što je slabo i uzor jedne cjelovite ekologije, življene s radošću i vjerodostojno u jednostavnosti i čudesnome skladu s Bogom, s drugima, s prirodom i sa samim sobom. Franjino siromaštvo i skromnost nisu bili samo površna askeza, već odricanje od toga da se stvarnost učini pukim predmetom korištenja i vladanja.³⁹ Zato nam je potreban povratak osjećajima otvorenosti, divljenja i čuđenja nad svim stvorenim, koji su krasili sveca iz Asiza.

Ovu osobitu crtu Asižanina zapazio je i papa Ivan Pavao II., koji ga predstavlja primjerom poštivanja integriteta stvorenoga kada kaže: „Prijatelj siromaha, obljubljen od Božjih stvorenja, sve ih je pozvao...

³⁶ Usp. „Papa otkrio zašto je uzeo ime Franjo“, *Bitno.net*, <<https://www.bitno.net/vijesti/vatican/papa-otkrio-zasto-je-uzeo-ime-franjo/>>, (29. 1. 2019). Naime, za vrijeme konklava sjedio je pored bliskoga prijatelja, umirovljenoga nadbiskupa Sao Paola kardinala Claudia Hummesa. Kada je bilo jasno da je izabran papa, kardinali su počeli pljeskati, a kardinal Hummes ga je zagrlio, poljubio i rekao: „Ne zaboravi siromašne.“

³⁷ Već sam naslov i prve riječi kojima spis počinje podsjećaju na asiškoga sveca i stihove njegove pjesme posvećene svemu stvorenju, nazvane *Pjesma brata Sunca*. Tim je djelom sveti Franjo ušao i u književnu povijest kao pjesnik. Usp. *LS*, br. 1.

³⁸ Usp. VILI RADMAN, „Poziv na unutarnje obraćenje“, *Svjetlo riječi*, Sarajevo, god. xxxv. (2017.) br. 4., str. 8. – 9.

³⁹ Usp. *LS*, br. 10. – 11.

da časte i hvale Gospodina. Asiški nam siromah najbolje svjedoči da se možemo bolje posvetiti promicanju mira sa stvorenim ako smo u miru s Bogom. A mir sa stvorenjima nerastavljiv je od mira među narodima.⁴⁰

Sklad u kojem je sveti Franjo živio sa svim stvorovima može se promatrati kao ozdravljenje raskola između čovjeka i prirode, odnosno sveopće pomirenje sa svim stvorenjima. Naime, svetac se na neki način vratio u stanje prvobitne nevinosti.⁴¹ Ovdje valja svratiti pozornost i na shvaćanje franjevačke tradicije prema kojoj cilj utjelovljenja nije samo otkupljenje od grijeha, već i objava Boga svemu stvorenju. Franjo prema tomu shvaćanju razvija tzv. „kozmičku mistiku“, a evolucijska dinamika otkriva usmjerenost prema skrivenoj stvarnosti: „Bog je onaj magnet koji sve privlači k sebi, ona pokretna sila koja sve pokreće, ona ljubav koja sve rađa.“⁴²

Nadalje, asiški je siromašak u svakome obliku postojanja ovozemaljske stvarnosti promatrao djelo nevidljivoga Boga Stvoritelja i svako mu je stvorenje bilo stepenicom više na putu prema Bogu. Valja ovdje izbjeći pojednostavljivanje u kojem bi svijet za Franju bio jednostavno most do Boga. On je svijet shvaćao kao mjesto na kojem slavimo Boga i kao kuću u kojoj susrećemo Boga.⁴³ Papin pojam ekologije u *Laudato si'* upravo je na tome tragu, tj. on se koristi onim klasičnim i integralnim shvaćanjem grčkoga *oikos* što znači „kuća svih stvorenja“, preuzeto od sv. Bonaventure.⁴⁴ Ujedno, kod pape primjećujemo kako propagira franjevački put siromaštva koji se shvaća ne kao stanje neimaštine, nego kao čovjekova sposobnost odvajanja od sebe kako bi mogao davati. Sveti Franjo tako sklapa mistični brak s Gospođom Siromaštinom, gdje siromaštvo znači ono shvaćanje bića po kojem ne postoji sâm po sebi ili vlastitom

⁴⁰ IVAN PAVAO II., „Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem. Poruka za proslavu svjetskog dana mira“, *Zagrebačka nadbiskupija*, (1. I. 1990.), br. 16., <<http://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=9301>>, (29. I. 2019.).

⁴¹ Usp. *LS*, br. 66.

⁴² Usp. LEONARDO BOFF, *Grido della terra grido dei poveri. Per una ecologica cosmica*, Cittadella, Assisi, 1996., str. 65.

⁴³ Usp. LUKA TOMAŠEVIĆ, „Integralna ekologija pape Franje“, *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja Split*, br. 4., (7. IX. 2015.), <http://franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=6238&Itemid=7>, (29. I. 2019.).

⁴⁴ Usp. *isto*, br. 5.

snagom. Franjo je upućen na sva bića i sve ih naziva svojom braćom i sestrama. Doživajući u pamet lik svetoga Franje Asiškoga, uviđamo kako je zdrav odnos sa stvorenim svijetom jedan vid cjelovita osobnog obraćenja. Posljedica su obraćenja promijenjeni odnosi. Stoga obraćenje podrazumijeva i iskreno priznanje svojih propusta i grijeha uz čvrstu želju za unutarnjom promjenom. Tako u asiškome svecu susrećemo živi primjer „cjelovite ekologije“.⁴⁵

Ovakav obnovljen pogled na stvorenje i pročišćen humanizam može oko sebe okupiti različita područja znanja u cilju stvaranja cjelovitije i ujedinjene vizije. Danas se analiza ekoloških problema ne može odvojiti od analize ljudskoga, obiteljskoga, radnoga i urbanoga konteksta, niti od odnosa svakoga pojedinca sa samim sobom.⁴⁶ Papa Franjo poziva da se hitno stvori normativni sustav koji bi uključio nepremostiva ograničenja i osigurao zaštitu ekosustava prije negoli neki novi oblici moći, koji proizlaze iz konzumističko-tehničke paradigme, unište slobodu, pravednost i brigu za opće dobro. Čovjek je odgovoran za napredak koji proizvodi i zato ga mora selekcionirati prema kriterijima budućih posljedica.⁴⁷ Naime, čovjekov napredak počinje gušiti njega samoga. Ta opasnost predstavlja jedan od najvećih izazova suvremenoga doba. Razumijevanje čovjeka i prirode u duhu Franje Asiškoga u tome kontekstu može predstaviti model vrijedan dodatnoga proučavanja i nasljedovanja.

5. Odgoj za ekosvije(s)t

Vidjeli smo kako je čovjek pozvan odgovoriti na Božji zov i tako svojim umijećem i sposobnostima razviti povjereni mu svijet. Pojedinaac je postavljen u odnos sa svim stvorenjem, a posjeduje predivnu, ali i stravičnu slobodu da svijet sačuva i uništi, a sebe samoga afirmira i ispuni, ili pak izda i uništi.⁴⁸ Stoga se neminovno uz pitanje ekologije pojavljuje i zahtjev odgoja kao organizirana procesa kojim se izgrađuju pozitivne

⁴⁵ Usp. *LS*, br. 11.

⁴⁶ Usp. *LS*, br. 141.

⁴⁷ Usp. I. ČIČIĆ, *n. dj.*, str. 84.

⁴⁸ Usp. R. GUARDINI, *n. dj.*, str. 80.

osobine ličnosti, stavovi, pogledi na život i svijet te karakterne i moralne, radne i društvene vrijednosti.

Postavlja se ozbiljno pitanje uloge odgojno-obrazovnog sustava u „kreiranju“ nekoga novog čovjeka postmoderne koji će pokušati zaustaviti sustavno osiromašivanje prirodnoga i socijalnoga okoliša i zato se bitne promjene u odgoju, napose obrazovanju, nameću kao zahtjev koji hitno treba riješiti.⁴⁹ Ekološki odgoj postaje neophodan. Kroza nj bi se moglo stjecati suvremena znanja, vještine, navike i stavove o ekološkim posebnostima, procesima i zakonima. Takvo se znanje treba pretočiti u akciju i postati „globalnom ekološkom pismenošću“⁵⁰. U kontekstu takva odgoja valja osobito naglasiti djelovanje čovjeka na životnu sredinu u različitim fazama i dimenzijama te uvidjeti mogućnosti nauke, tehnologije i umjetnosti. Samopotvrđujuće vrijednosti (ekspanzija, kompeticija, dominacija, kvantiteta), dominantne u zapadnoj kulturi nadmoći, nažalost, ustupaju mjesto „integracijskim“ vrijednostima (očuvanje, suradnja, kvaliteta, partnerstvo).⁵¹

Edukacije modernoga društva danas se nerijetko isključivo temelje na ciljevima moderne kulture (kulturalne subekumene), definirane kroz napredak i obilježja kolonije (antropobiotičke subekumene) koju stvara moderna kulturalna subekumena.⁵² Ako u društvu nedostaje koherentan sustav bioetičkih načela i vrjednota koje bi se prenijele u svijest pojedinca, tada je bioetička edukacija nedostatna, a obrazovni sustav etički i korektivno nemoćan. Suvremeno čovječanstvo ima dovoljno objektivnoga, znanstvenoga i upotrebljivoga znanja o sebi, okolišu, životu i složenim ekosustavima, ali nema primjerena orijentacijskog znanja koje bi moglo definirati jasne ciljeve njegove primjene i prenošenja (usvajanja).⁵³

⁴⁹ Usp. R. JUKIĆ, *n. dj.*, str. 269. – 270.

⁵⁰ *Isto*, str. 271-274.

⁵¹ Usp. *isto*, str. 275. – 278. Autorica napominje da obrazovanje za održivi razvitak kao i ekološki odgoj i obrazovanje treba provoditi na tri razine: formalnim obrazovanjem u nastavnim institucijama; neformalnim obrazovanjem te informalnim obrazovanjem, prvenstveno putem medija.

⁵² Usp. I. CIFRIĆ, *n. dj.*, str. 39.

⁵³ Usp. *isto*, str. 41.

U kontekstu Republike Hrvatske i našega pitanja odgoja za ekosvi-je(s)t valja poći od *Ustava*. Kao dokument koji određuje principe i zakone države te kako će neka država upravljati i odnositi se prema svojim subjektima, očuvanje prirode i čovjekova okoliša proglašeno je jednim od deset najviših vrjednota ustavnoga poretka.⁵⁴ Ako ovaj zahtjev s najviše državne instance sagledamo iz perspektive odgoja i obrazovanja, zapažamo kako je ekološka problematika zastupljena u okviru integriranih i zasebnih predmeta, međupredmetnim temama i izvannastavnim aktivnostima. Ekološki odgoj treba biti ugrađen u cjelokupni kurikulum, a ne kao zaseban predmet (kurikulumsko strukturiranje). Valja težiti didaktičkomu pristupu koji potiče različite oblike iskustvenoga učenja; nastavu koja se zasniva na rješavanju problema i poticanje razvitka odgovornosti prema sebi.⁵⁵ Ekološki odgoj i obrazovanje nisu i ne smiju biti specijalizirana disciplina u području odgojnih znanosti, nego doživotna praksa socijalnoga učenja i prenošenja znanja. Jedna od glavnih poteškoća jest što moderni edukacijski sustav danas pruža više tehničku podršku stjecanju znanstvenih znanja, nego vrijednosnu orijentaciju o smislu njihove proizvodnje i primjene. Odgojna dimenzija ustvari nerijetko trpi pod navalom tehničkih otkrića i dostignuća. Nužna je antropološka vizija života uopće kao orijentacijska točka bioetičkih normi, tvrdi Ivan Cifrić koristeći pojam „bioetička ekumena“ koja bi bila htijenje da se u bioetičkome ključu uspostavi razlomljeno jedinstvo prirode i kulture.⁵⁶ Valja liječiti krivi pristup gdje priroda nije bila ništa drugo nego puki resurs za čovjekove potrebe i htijenja. Takvu misao slijedi i *Laudato si'* ističući odgojnu dimenziju: „Potrebni su drukčiji pogledi, način razmišljanja, politike, odgojni i obrazovni program, stil života i duhovnost, koji će zajednički stvoriti otpor napredovanju tehnokratske

⁵⁴ „Ustav Republike Hrvatske“, *Narodne novine*, 1990., 56., čl. 3.

⁵⁵ Usp. R. JUKIĆ, „Ekološko pitanje...“, str. 279. – 281. U moguće smjernice za kreiranje kurikula ekološkoga odgoja i obrazovanja mogu se uvrstiti sljedeće poveznice: život i živi svijet temeljna su vrjednota; samodeterminacija i djelovanje; integralna održivost; održivi razvoj i „nosivi kapacitet“ ekosustava.

⁵⁶ Usp. I. CIFRIĆ, *n. dj.*, str. 50.

paradigme. U protivnom, čak i najbolje ekološke inicijative mogu se na kraju naći zarobljene u istoj globalizirajućoj logici.⁵⁷

Posvećujući ekološkomu odgoju i duhovnosti čitavo poglavlje svoje enciklike, papa Franjo naglašava kako kriza treba prerasti u stvaranje novih navika kod ljudi. Naime, kriza nas poziva na unutarnju ravnotežu sa samim sobom, solidarnu ravnotežu s drugima, prirodnu ravnotežu sa svim živim bićima i duhovnu ravnotežu s Bogom.⁵⁸ Odgoj za okoliš pomoći će nam učiniti iskorak prema Misteriju, a odgoj za ekosvije(st) nužno treba sadržavati brigu prema samoj osobi i prema drugima oko nas. U svome djelovanju papa Franjo osobit naglasak stavlja na siromahe, odnosno one koji žive na rubovima i periferijama, gdje vapaj siromašnih promatra u uskoj vezi s cjelokupnim vapajem Zemlje.⁵⁹ Već je Benedikt XVI. naglasio da osobitu brigu u odgoju za okoliš treba posvetiti mladima, što uključuje cijelo društvo, a posebno obitelji: „Ne može se od mladih tražiti da poštuju okoliš, ako im se u obitelji i u društvu ne pomaže da poštuju sebe sâme: knjiga prirode je jedinstvena, kako na području okoliša tako i na području osobne, obiteljske i društvene etike.“⁶⁰

Zato je važno današnjim naraštajima prenijeti bitnu istinu kako znanost i tehnika svojim napretkom ne isključuju potrebu za transcendentijom. One ustvari pobuđuju pitanja smisla i sve većom čine potrebu da se poštuje transcendentna dimenzija ljudske osobe i samoga stvaranja.⁶¹ U svijetu koji je ugrožen mnogim prijetnjama nosiva i potrebna krjepost bit će prije svega ozbiljnost utemeljena na istini, kako napominje Guardini. Nju će pratiti hrabrost i sloboda koje se mogu doseći kroz istinski odgoj i formaciju, ali i pomoću askeze.⁶² Čovjek zato treba naučiti putem svladavanja i odricanja postati vlastitim gospodarom, a time i gospodarom vlastite moći.

⁵⁷ LS, br. 111.

⁵⁸ Usp. LS, br. 209. – 210.

⁵⁹ Usp. LS, br. 159.

⁶⁰ BENEDIKT XVI., *n. dj.*, br. 12.

⁶¹ Usp. Papinsko vijeće »Iustitia et pax«, *Kompandij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., str. 462.

⁶² Usp. R. GUARDINI, *n. dj.*, str. 90. – 91.

Svaki je čovjek pozvan postati Božje oruđe, slično kao i Franjo Asiški, kako bi naš planet bio onakav kakvim ga je Bog sanjao pri stvaranju i kako bi odgovarao njegovu planu mira, ljepote i punine. Tada će svijet postati kuća po mjeri čovjeka, napravljena za čovjeka. U takvoj kući pronaći će se osjećaji topline i ugone. Svijet je, naime, više od jednoga problema koji treba riješiti, on je prije svega radostan misterij koji promatramo u veselju i hvali.⁶³

Zaključak

Očito je kako se suvremeno društvo nalazi pred velikom i neizvjesnom razdjelnicom. Krik stvorenoga svijeta postaje sve glasniji jer čovjek taj isti svijet tako često promatra isključivo u svjetlu vlastitoga profita, potrošnje i interesa. Stoga bi moral trebao biti zavisna varijabla svakoga napretka, no vidimo da postmoderna od čovjeka traži oslobođanje bilo kakva tradicionalnog morala i njegovih postavki, prihvaćajući kao osnovu moral koji nude tehnika, razvoj, genetički inženjering itd., a koji nerijetko uključuju desakraliziranje dostojanstva čovjeka i prirode kao i bezdušno trošenje zalih zemlje. Novovjekovna koncepcija čovjeka, koja je izrodila dogmatičnu ideju antropocentrizma, postaje sve pogubnija, kao i ideja biocentrizma koja krči put do praktična ostvarenja ravnopravnosti svih oblika života. U potpunosti je promašena i tako česta tvrdnja kako je kršćanstvo krivac i idejni začetnik postojećih prijetnji samouništenja i globalne ekološke krize.

Hitno je potrebno graditi pročišćen pogled na čovjeka koji će onda dovesti i do novoga odnosa prema svijetu koji ga okružuje. Ekološko obraćanje uključit će opću solidarnost koja će brinuti za ugroženi svijet koji nam je darovan. U tome će smislu idealni tumač novoga pogleda biti Franjo Asiški koji kao zaštitnik i svjedok integralne ekologije u prirodi prepoznaje knjigu u kojoj sam Bog progovara. Obnovljeno gledanje uključit će divljenje i zahvalnost za darovani svijet i stvaranje novih navika. Takav pogled uključuje nužne iskorake u odgoju koji će biti usmjeren na izvornu sliku čovjeka, čovjeka koji jasno spoznaje bogatstvo

⁶³ Usp. *LS*, br. 12.

stvorenoga svijeta i ispravno ga vrjednuje u svome djelovanju i življenju. Bioetički edukacijski sustav težit će modernizaciji i neće isključiti duhovno umijeće vladanja, brigu za buduće generacije i sve one koji su ugroženi.

Literatura

- BACON, FRANCIS, *Instauratio Magna: Pars secunda: Novum Organon Scientiarum*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- BENEDIKT XVI., „Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno. Poruka pape za proslavu svjetskog dana mira“ (1. I. 2010), br. 13., *Varaždinska biskupija*, <<http://www.biskupija-varazdinska.hr/vijesti/poruka-pape-benedikta-xvi-za-proslavu-svjetskoga-dana-mira-1-sijecnja-2010-3309/3309>>, (29. I. 2019.).
- BOFF, LEONARDO, *Grido della Terra, grido dei poveri - Per una ecologia cosmica*, Cittadella, Assisi, 1996.
- CIFRIĆ, IVAN, *Bioetička ekumena: Odgovornost za život susvijeta*, Pergamena, Zagreb, 2007.
- GOLUB, IVAN, *Dar dana šestoga*, Teovizija, Zagreb, 1999.
- GUARDINI, ROMANO, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split, 2002.
- IVAN PAVAO II., „Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem. Poruka za proslavu svjetskog dana mira“, *Zagrebačka nadbiskupija*, (1. I. 1990.), br. 16., <<http://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=9301>>, (29. I. 2019.).
- JUKIĆ, RENATA, „Ekološko pitanje ka odgojno-obrazovna potreba“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XX. (2011.) br. 3., str. 267. – 286.
- LÉON-DUFOUR, XAVIER, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.
- MARDEŠIĆ, ŽELJKO, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.
- MARKUS, TOMISLAV, „Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XIII. (2004.) br. 1., str. 1. – 23.

- MATULIĆ, TONČI, „Ideja antropocentrizma u ozračju biocentričke paradigme“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. xv. (2006.) br. 1., str. 23. – 41.
- MATULIĆ, TONČI, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremenâ u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2009.
- MORANDINI, SIMEONE, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.
- NIKODEM, KRUNOSLAV, „Religijski identitet u Hrvatskoj. Dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije“, *Socijalna ekologija*, Zagreb, god. XIII. (2004.) br. 2. – 4., str. 257. – 286.
- PAPA FRANJO, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.
- Papinsko vijeće „Iustitia et pax“, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.
- RADMAN, VILI, „Poziv na unutarnje obraćenje“, *Svjetlo riječi*, Sarajevo, god. XXXV. (2017.) br. 4., str. 8. – 9.
- REBIĆ, ADALBERT, *Stvaranje svijeta i čovjeka, Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjižje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- TOMAŠEVIĆ, LUKA, „Integralna ekologija pape Franje“, *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja Split*, br. 4., (7. IX. 2015.), <http://franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=6238&Itemid=7>, (29. I. 2019).
- „Ustav Republike Hrvatske“, *Narodne novine*, 1990., 56.
- WHITE, LYNN, „Le radici storiche nella nostra crisi ecologia“, *Il Mulino*, god. XXII. (1973.), str. 251. – 263.